

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»**

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія

Черкаси

2017

УДК 101.1:316:005.6: [330.1+378]

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи» протокол № 11 від «30» червня 2017 р.

Рецензенти:

Бойко А.І. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Черкаський державний технологічний університет.

Марченко О.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та релігієзнавства, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького.

Уманцев Ю.М. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики, Київський національний торговельно-економічний університет.

Соціально-філософські аспекти розвитку економіки, управління та освіти в умовах формування сучасного суспільства : монографія / За ред. Іщенко М.П., Пантелєєвої Н.М., Руденка І.І. – Черкаси : вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2017. – 473 с.

Монографія є колективною працею, в якій подано дослідження соціально-філософських аспектів розвитку економіки, управління та освіти. Зроблено спробу розкрити вплив світоглядно-філософських засад і гуманітарних принципів на формування нових можливостей розвитку економіки, виявлення суперечливості процесу глобалізації та подолання дисбалансів економічного середовища, осмислення регулятивного потенціалу духовно-етичних відносин і соціальної відповідальності у сучасній економіці, впровадження принципів філософії гуманізму і демократії в систему управління, формування нової філософії освіти.

Монографію рекомендовано для науковців, фахівців-практиків у сфері економіки, управління та освіти, викладачів вищих навчальних закладів, студентів, аспірантів та інших осіб, які зацікавлені у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку національної економіки, ефективного управління, формування сучасної освіти.

ISBN 978-966-920-227-7

© ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ I. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ.....	9
1.1. Концептуальні аспекти модернізації економіки	9
1.2. Філософія феномену власності як інтегруючого чинника сутнісної характеристики економічних відносин, соціального і особистого добробуту.....	24
1.3. Вплив соціорелігійних перетворень на економіку.....	57
1.4. Основні засади формування середнього класу як рушійної сили сучасного етапу перетворення економіки України.....	77
1.5. Безпека розвитку національної економіки в мовах гібридних загроз	109
РОЗДІЛ II. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН	149
2.1. Соціально-економічний та філософський концепт глобалізації.....	149
2.2. Світові фінансові кризи як виклик глобалізації та наслідок дегуманізації сучасного суспільства.....	167
2.3. Соціально-філософські аспекти діяльності міжнародних фінансових організацій в умовах глобалізації	178
РОЗДІЛ III. ОБ'ЄДНУЮЧА ІДЕЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	192
3.1. Інституціональні основи забезпечення принципів соціальної відповідальності в сучасній економіці.....	192
3.2. Принципи справедливості у економіці довіри: аксіологічні детермінанти соціальної взаємодії.....	208
3.3. Соціальне партнерство у професійному розвитку як підґрунтя соціальної справедливості.....	225
3.4. Професійна етика аудиторів у контексті довіри до банківської системи	248

РОЗДІЛ IV. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ФЕНОМЕНУ УПРАВЛІННЯ.....	266
4.1. Цінності філософії гуманізму і демократії – основний критерій прогресивності публічного управління та адміністрування.....	266
4.2. Соціально-політичні принципи і механізми управління економічною діяльністю.....	292
4.3. Процесний підхід як сучасна технологія ефективного управління бізнесом	313
4.4. Соціально-економічна ментальність бізнесу в умовах інноваційних змін в економіці.....	331
4.5. Соціально-управлінський і морально-естетичний виміри освітньої та економічної діяльності.....	346
РОЗДІЛ V. ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ПОЄДНАННЯ ЛІБЕРАЛЬНИХ І ТРАДИЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	368
5.1. Освіта в системі ціннісних рефлексій суспільства споживання.....	368
5.2. Прогностична функція філософії освіти у суспільстві знань.....	403
5.3. Аксиологічні засади освітньої діяльності: виклики карнавалізованого соціокультурного простору.....	425
5.4. Розвиток інноваційних процесів в управлінні освітньою діяльністю.....	440
5.5. Освітній міграційний простір України: тенденції та можливі економічні та соціальні наслідки.....	450
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	471

- відсутність сформованої системи консультування сторін соціально-трудових відносин з питань забезпечення гарантій трудових прав працівників і нормативно-правового законодавства тощо;

- недостатня ефективність існуючого механізму соціального партнерства, відсутність у неї гнучкості.

Таким чином, як засвідчили результати проведеного дослідження, у сучасних умовах посилюється значення взаємодії соціальних партнерів у сфері професійного розвитку найманих працівників як підґрунтя соціальної справедливості. Перспективи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та економіки України в цілому, забезпечення високої якості життя населення безпосередньо залежать від ставлення соціальних партнерів до розв'язання проблем професійного розвитку найманих працівників, формування їх спільної відповідальності за створення можливостей такого розвитку.

3.4. Професійна етика аудиторів у контексті довіри до банківської системи

Довіра до банківської системи країни з боку суспільства виступає одним із головних чинників як її стійкості, так і можливості розвитку. Банківська діяльність є тією сферою, до управління якою залучаються високопрофесійні кадри, котрі у своїх компетенція водночас поєднують вміння зберігати банківську й комерційну таємницю та охоплення своєю діяльністю практично всіх верств населення і, звичайно, бізнесу. Така специфіка банківництва вимагає наявності відповідних інституцій, достатньо компетентних та авторитетних, щоб підтримувати у користувачів інформації щодо діяльності банків необхідного рівня довіри до них.

Такою інституцією виступає аудит. Закон України «Про аудиторську діяльність» був прийнятий у 1993 р. [326]. Відповідно до нього були унормовані вимоги щодо аудиту в Законі України «Про банки і банківську

---

³²⁶ Про аудиторську діяльність : Закон України від 22 квітня 1993 р. № 3125-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

діяльність» [327]. З 1998 р. для банків, окрім зовнішнього аудиту, був упроваджений обов'язковий внутрішній аудит. З моменту законодавчого закріплення вимог щодо банківського аудиту відбулися значні зміни, які полягали у максимальній імплементації напрацювань світової аудиторської та банківської спільноти до економічних та ментальних умов України.

Зазначимо, що мотивацією виникнення аудиту, як самостійного виду діяльності, була потреба у незалежному судженні щодо певних аспектів економічної діяльності та достовірності наданої звітності.

Категорія «аудит» має давню історію. У момент виникнення вона означала «той, що слухає». У дослідженнях Р. Адамса зазначено, що в середньовічній Європі грамотних та письмених людей було небагато, отже аудиторами вважали службовців, котрі мали вислуховувати звіти посадових осіб [328]. Панувала думка, що усна форма звіту краща за письмову, так як будь-який документ можна підробити письмово, втім висловити невірні твердження начальнику – набагато важче.

Серед вітчизняних авторів питанням історії аудиту присвячені роботи С.Я. Зубілевич і С.Ф. Голова. У своїй праці «Основи аудиту» вони зазначають, що батьківщиною аудиторської професії вважається Великобританія. Офіційною датою виникнення аудиторської діяльності вважається 1853 р. – дата реєстрації перших у світі професійних організацій аудиторів, які нині представлені інститутом привілейованих бухгалтерів Шотландії (The Institute of Chartered Accountants of Scotland). Аналізуючи дослідження журналу «Accountancy» С.Я. Зубілевич та С.Ф. Голова, зокрема, дають таку інформацію: «...згадки про аудиторів Великобританії містяться у документах, датованих 1299 роком. 07.03.1324 року король Едуард II призначив трьох державних аудиторів, котрі повинні були писати, вислуховувати і отримувати усі рахунки» [329].

---

³²⁷ Про банки і банківську діяльність: Закон України : від 17.12.2000 р. №2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2121-14>.

³²⁸ Адамс Р. Основи аудита : пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.

³²⁹ Карлмайкл Д.Р. Стандарты и нормы аудита / Д.Р. Карлмайкл, М. Бенис. – М. : Аудит, ЮНИТИ. – 1995. – 527 с.

А.М. Кузьмінський, досліджуючи ці питання вказував, що із розвитком торгівлі та промисловості вирішальну роль в бюджеті держав стали виконувати процеси надходження податків, а значить, і податкова система. Для вирішення суперечок між податковими органами і керуючими, що представляють інтереси власників, державного контролю вже було недостатньо, оскільки він захищав тільки інтереси держави. Виникла потреба в незалежному контролі, у якому були зацікавлені обидві сторони. До послуг аудиторів зверталась і незацікавлена сторона - суд, арбітраж, які відстоювали справедливість [330]. Виникнення аудиту історично пов'язано із розвитком акціонерних компаній, з розподілом функцій власника і керівника підприємства.

Вирішальним чинником становлення аудиту в період розвитку капіталізму стало розмежування функцій та інтересів між підприємцями, управлінцями, адміністрацією, менеджерами. Для управління підприємством власник наймав спеціальний штат виконавчих директорів. Залучення до перевірки фінансової звітності незалежних аудиторів давало можливість власнику попередити факти зловживання, приховування доходів і безпідставних витрат, неправильний розподіл прибутку, його привласнення.

Актуальність цієї проблеми загострюється з ростом класу акціонерів, які позбавлені права управління компаніями. За цих умов, аудитор, підтверджуючи публічну звітність, виступає певним гарантом відносин між основними учасниками господарської діяльності. Саме цим узагальнюється суспільне призначення аудиту.

Традиційно аудит звітності здійснювався після закінчення звітного періоду, тобто в першій половині року. Друга була майже вільна, тому аудитори як висококваліфіковані спеціалісти надавали різні послуги клієнтам, зокрема з підготовки фінансових звітів, оцінки об'єктів за їх продажу, ліквідації. Власне, це був, не аудит, а аудиторські послуги.

Реєстрація господарських фактів, загалом, ґрунтується на теорії двоїстості, періодизації ведення записів, визначення результатів діяльності за відповідний період – приріст або зменшення власності. Особливо це

---

³³⁰ Кузьминский А.Н. Аудит : практик. пособие / А.Н. Кузьминский. – К. «Учетинформ», 1996. – 283 с.

актуально для власника, котрий не бере безпосередньої участі в управлінні господарським суб'єктом, втім потребує незалежних свідчень про ефективність розпорядження коштами, що ним інвестовані.

З точки зору об'єкта та мети аудиторська діяльність пов'язана із такими напрямками:

1. Підтверджуючий аудит – в Україні проводять незалежні аудиторські фірми (аудитори). Законом України «Про аудиторську діяльність» аудит визначений як підтвердження достовірності фінансової та бухгалтерської звітності [331].

2. Системно-орієнтований підхід до аудиту дає можливість спостерігати за системами, які контролюють операції.

3. Аудит, що базується на ризику: несе ознаки послуги і проводиться внутрішніми аудиторами для забезпечення впевненості користувачів інформації у ефективності дій персоналу та управління організацією.

Зазначені підходи обумовлюють складність процедур та організації аудиту.

«Наука про аудит почалася з того моменту, коли Р.К. Мауцт і Х.А. Шараф (1961) сформулювали вісім постулатів аудиту» [332].

Я.В. Соколов підкреслює, що Р.К. Мауцт і Х.А. Шараф, спираючись на закони розвитку науки, виокремили такі постулати:

1. Звітність має бути перевірена.

2. Не варто передбачати конфлікту інтересів між аудитором та адміністрацією.

3. Фінансова звітність та документи, що її підтверджують позбавлені неточностей та таємниць.

4. Об'єктивність звітних даних прямо пропорційна ефективності внутрішнього контролю.

5. Звітність повинна бути заповнена відповідно до стандартів.

6. Аудиторська перевірка не може бути останньою, тобто, істина, встановлена раніше, повинна бути використана у майбутньому.

---

³³¹ Про аудиторську діяльність : Закон України від 22 квітня 1993 р. № 3125-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

³³² Аренс А., Лоббек Дж. Аудит : пер. с англ.; гл. редактор сериї проф. Я.В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 560 с.

7. Думка аудитора залежить тільки від його компетентності.

8. Професійні обов'язки аудиторів повинні відповідати їх посадовому статусу.

К. Робертсон доповнив постулати таким твердженням: корисність звітних даних прямо пропорційна можливості їх перевірити [333].

Голландський учений Т. Лімперг висунув ще такий постулат: Сертифікат (висновок аудитора) не може дати більше інформації, ніж саме аудиторське дослідження [334].

Нині міжнародні норми аудиту багато в чому базуються на цих постулатах. Розвиток економіки, суспільства їх значно розширили та вдосконалили.

Науково обґрунтована класифікація аудиту передбачає значну кількість його видів залежно від мети, об'єктів, суб'єктів, функцій, потреб користувачів, періодичності. Залежно від суб'єкта аудиту виділяють аудит зовнішній і внутрішній.

Зміст зовнішнього і внутрішнього аудиту детально розкрито у багатьох працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Між зовнішнім і внутрішнім аудитом є певні спільні риси та відмінності, а також взаємозв'язки. Потреба у внутрішньому аудиті обумовлена існуванням зовнішнього. Чим вищий рівень організації внутрішнього аудиту – тим вищий рівень достовірності інформації, яку підтверджує зовнішній аудит. Тісні зв'язки між внутрішніми та зовнішніми аудиторами сприяють обміну їх практичним досвідом, а отже, – підвищенню ефективності системи внутрішнього контролю.

Для аудитора, котрий проводить зовнішній аудит важливо усвідомити роль внутрішнього аудиту з метою зменшення дублювання у роботі. Потреба у внутрішньому аудиті впливає із перелічених вище постулатів. Міжнародним інститутом аудиторів внутрішній аудит визначається так: «Незалежна оцінка діяльності, що проводиться всередині організації як

---

³³³ Соколов Я.В. Бухгалтерский учет : от истоков до наших дней / Я.В. Соколов. – Москва : Аудит, Издательское объединение «ЮНИТИ», 1991. – 842 с.

³³⁴ Там же.

надання їй послуги. Це контроль, який здійснюється шляхом перевірки та оцінки адекватності й ефективності інших видів контролю» [335].

Спільними рисами зовнішнього та внутрішнього аудиту є висловлення думки, незалежність і компетентність. Відмінності обумовлені колом користувачів інформацією за результатами аудиту: для зовнішнього аудиту – власники та інші особи безпосередньо чи непрямо зацікавлені в результатах діяльності економічного суб'єкта; для внутрішнього аудиту – керівництво суб'єкта господарювання, яке несе відповідальність перед власниками за результати діяльності економічного суб'єкта.

Широкий діапазон функцій і значний обсяг операцій, певна невизначеність щодо майбутнього та перспектив розвитку в діяльності кредитних установ супроводиться різноманітними ризиками. Перед керівництвом банків постають завдання прогнозування, оцінки ризиків і створення ефективної системи управління ними. В цих умовах зростає роль ефективного та своєчасного контролю, одним із видів якого виступає аудит.

Висновки аудиторських перевірок банків цікавлять багатьох учасників ринкових відносин, зокрема:

- а) державу, яка розраховує на зростання прибутковості банківських операцій та послуг, а отже, й на збільшення відрахувань у державний бюджет;
- б) засновників та акціонерів банку, які сподіваються на підвищення рівня дивідендів і курсу акцій внаслідок зростання прибутку банку;
- в) підприємницькі структури, які звертаються у банк за кредитами, а тому зацікавлені у підвищенні його кредитоспроможності;
- г) вкладників (юридичних та фізичних осіб), які мають бути впевнені у спроможності банківської установи своєчасно і в повному обсязі виплачувати відсотки за вкладами, а за необхідності – повернути їх.

Втім, не меншою мірою реальної оцінки фінансового стану банку потребують його керівництво та працівники – вона необхідна для прийняття своєчасних і виважених рішень у сфері банківського менеджменту. Власне, банківський аудит проводиться насамперед із цією метою. Його проведення –

---

³³⁵ Адамс Р. Основы аудита : пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.

одна із обов'язкових умов для отримання ліцензії на здійснення банківської діяльності.

Доцільність функціонування у суб'єктів підприємницької діяльності служби внутрішнього аудиту обумовлюється стрімкою трансформацією бізнесу. У багатьох випадках це єдина можливість для власника компанії контролювати зміни, що відбуваються. Із ростом професійного рівня керівництва компаній неминуче зростає потреба у високопрофесійному внутрішньому аудиті. Внутрішній аудит набув ознак складової системи управління та контролю суб'єктів господарювання у ХХ столітті, а активізація його розвитку розпочалася після Другої Світової війни у західних країнах [336]. У 1941 році в Сполучених Штатах Америки був створений Інститут внутрішніх аудиторів, професійна асоціація внутрішніх аудиторів, яка ставила за мету розвиток та популяризацію професії внутрішнього аудитора та розробку стандартів професійної діяльності. На теперішній час Інститут внутрішніх аудиторів – це авторитетна професійна організація, яка об'єднує національні інститути внутрішніх аудиторів понад ста країн світу. В 1978 р. Міжнародний інститут внутрішніх аудиторів видав «Стандарти професійної практики внутрішнього аудиту». Мета вказаних стандартів – роз'яснення ролі та відповідальності внутрішнього аудиту менеджменту усіх рівнів, зовнішнім аудиторам, професійним організаціям, які пов'язані у своїй діяльності з аудитом; створення засад для керівництва та нормування робіт у внутрішньому аудиті; удосконалення практики проведення внутрішнього аудиту.

В Україні з метою удосконалення організації внутрішнього аудиту як виду аудиторської діяльності у 2000 році створено громадську організацію «Інститут внутрішніх аудиторів», яка у 2001 році прийнята до Міжнародного Інституту внутрішніх аудиторів у Флориді. Вказаний факт є суттєвим «кроком вперед» у розумінні необхідності внутрішнього аудиту в системі контролю та управління діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності.

Розвиток міжнародного банківського співтовариства, зміцнення зв'язків між кредитними організаціями різних країн, активізація міжнародного

---

³³⁶ Карлмайкл Д.Р. Стандарти и нормы аудита / Д.Р. Карлмайкл, М. Бенис. – М. : Аудит, ЮНИТИ. – 1995. – 527 с.

товарообігу та міграція капіталу вимагають від банків високої фінансової надійності, яка б забезпечила довіру до них як з боку суспільства, так і банків-контрагентів (резидентів і нерезидентів). Ризики, під які підпадають банківські активи обумовлюються не тільки зовнішніми обставинами, а й іноді низьким рівнем організації банківської справи та недоліками технологічного процесу виконання операцій. Проблеми в роботі одного банку, як правило, призводять до втрат банків – контрагентів та клієнтів. За цих обставин внутрішній аудит є системою, яка здатна забезпечити впевненість ділових партнерів у стабільності банків. Виникнення внутрішнього аудиту в банках України співпало у часі із розвитком нових банківських технологій та продуктів, автоматизацією та комп'ютеризацією банківських операцій, необхідністю оперативного управління ризиками, що супроводжують банківську діяльність. Ревізійний контроль, що традиційно здійснювався державними контрольними органами не забезпечує менеджмент усіх рівнів банку необхідною інформацією, оскільки базується на даних після вже здійснених операцій.

Становлення внутрішнього аудиту в банківській системі обумовлено зміною підходів до ведення банківського бізнесу, потребами користувачів аудиторської інформації, ускладненням безпосереднього виконання банківських операцій, конкуренцією в кредитно-фінансовій сфері.

Банківська система більше ніж інші сфери економіки впливає на успішність (неуспішність) ринкових відносин в Україні. Вочевидь, діяльність комерційних банків завжди пов'язана з ризиком. Ризик, так би мовити, «вмонтовано» у банківську діяльність. Він визначається як можливість негативного впливу очікуваних або непередбачуваних подій на капітал та доходи банку. Основні види ризику, властиві банківській діяльності включають: кредитний ризик; процентний ризик; ризик ліквідності; ринковий ризик; ризик капіталу; валютний ризик; операційний ризик; ризик невідповідності нормам; ризик стратегії; ризик репутації.

Система управління ризиком може забезпечувати виконання низки управлінських функцій банку. Практично всі види банківського ризику пов'язані із прийняттям рішень щодо залучення коштів, надання кредитів, участі у великих проектах, репутації, надійності, стосунків із зацікавленими

особами. Керівництво банку (правління) визначає стратегію діяльності щодо управління ризиками, яка спрямована на їх зниження. Процес управління унеможлиблюється поза отриманням своєчасної та повної інформації про внутрішній стан системи банку та зміни у зовнішньому до нього середовищі. Тому ця інформація повинна представляти собою не тільки звітність, але й містити аналітичні висновки, що впливають із бухгалтерської звітності, а також даних діяльності всіх підрозділів банку. Рішення правління банку значною мірою залежать від якості інформації, що йому буде надана, її змісту та структури. Використання неправдивої, несвоєчасної, неповної або недостовірної інформації може призвести до прийняття помилкових управлінських рішень, що негативно вплине на загальну результативність діяльності банку. Керівники банків управляють не грошима і людьми, а інформацією про рух грошей та дії співробітників. Управління – це насамперед інформація, а банк – це інформаційно-аналітичний простір. Його організація може бути представлена такими рівнями:

- 1) (режим on – line): інформація із усіх сегментів про здійснені операції;
- 2) констатуюча інформація за результатами операційного дня;
- 3) підсумкові таблиці на щоденній основі наростаючим підсумком;
- 4) агрегована (відфільтрована) інформація для керівництва на щоденній основі;
- 5) підсумкова інформація за звітний період (місяць, квартал, рік).

Аудит в Україні адаптувався до якісно нових умов господарювання, яким властива економічна самостійність суб'єктів підприємницької діяльності, жорстока конкуренція, зростання рівня інфляції, зміна банківських відсоткових ставок, певна непередбачуваність наслідків впливу зовнішніх та внутрішніх економічних і політичних чинників. Це особливо актуально для банків, оскільки розширилась сфера їх діяльності за рахунок угод на фондових, валютних, кредитних ринках, широкого застосування набули нові для України види фінансових інструментів, активізувалася зовнішньоекономічна діяльність господарюючих суб'єктів, що вплинуло на механізми розрахунків. Підтримка аудитора необхідна кожному підприємству, незалежно від форми власності.

Правове регулювання банківського аудиту (зовнішнього та внутрішнього) – складова правового регулювання банківської діяльності. Йому притаманні норми і функції, які визначають правову сторону виконання банком своїх операцій. Нормативно-правове забезпечення внутрішнього аудиту банків складається із двох блоків: системи законодавчих і нормативних документів та системи внутрішніх нормативних документів.

Недостатнє розуміння теоретичної та правової бази внутрішнього аудиту зумовлює різні підходи до вирішення принципів питань його функціонування, які стосуються визначення місця служби внутрішнього аудиту в системі управління банком; взаємовідносин з іншими підрозділами банку.

Дослідження теоретичних та правових засад діяльності внутрішнього аудиту в банківській системі підтверджує необхідність переосмислення його функцій як органу контролю. Метою внутрішнього контролю банку має бути не система гарантування відсутності відхилень, помилок та неефективності у роботі, а цілісна система контролю за своєчасним їх виявленням та усуненням, що сприятиме підвищенню ефективності діяльності кредитної установи. Внутрішній аудит має оцінювати діяльність банку не тільки у ретроспективі, а максимально точно прогнозувати розвиток майбутніх подій на підставі фактичних даних, отримуваних у режимі реального часу. Основна мета внутрішнього аудиту полягає у допомозі менеджерам та працівникам банку виконувати покладені на них функції. Метою ж незалежного аудиту виступає підтримка довіри користувачів до звітності банку.

Втім, можливості внутрішньобанківського аудиту використовуються банками недостатньо. Це обумовлюється такими чинниками:

1) керівники різних рівнів неадекватно відносяться до внутрішнього аудиту: недооцінюють його важливість, чи навпаки, повністю покладаються на його висновки;

2) керівництво використовує опрацьовані, способи вирішення проблем та досягнення бажаного результату;

3) методи, що використовуються у внутрішньобанківському аудиті не задовольняють потреби практики на сучасному етапі розвитку банківської діяльності.

Таким чином, питання мотивації та суспільної необхідності аудиту банків, як зовнішнього, так і внутрішнього, досить ґрунтовно досліджено. Водночас, варто погодитися з думкою В.В. Головача, що: «З урахуванням реалій сьогодення явно недостатньо вивчати аудит тільки з позицій формальної логіки без з'ясування його різноманітних суперечливих властивостей. Існує потреба розглянути аудит, як складне суспільне відношення, керуючись законами філософії та категоріями діалектики... Наявність в аудиті та аудиторській діяльності суб'єктів з протилежними інтересами обов'язково призводить до того, що вони обумовлюють і взаємно виключають один одного. Взаємне обумовлення або взаємне припущення означає, що аудит та аудиторська діяльність подібно іншим суспільним відношенням можуть існувати тільки в єдності суб'єктів з протилежними інтересами [337].

У цьому контексті потребує детального аналізу та ширшого підходу до вивчення такого вагомого аспекту цього виду діяльності як професійна етика.

«Професійна етика – кодекс правил, що визначає поведінку спеціаліста під час виконання службових завдань, норм, які відповідають чинними законам та іншим нормативним документам, професійним знанням, відносинам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків [338].

Питання професійної етики у банківському аудиті варто розглядати з точки зору розуміння взаємодії зовнішнього та внутрішнього аудиту, а також їх транспарентності для зовнішніх користувачів результатів їх роботи. Ця взаємодія досить ефективно врегульована відповідною законодавчо-нормативною базою. Втім, це технократичний підхід, реалізація якого забезпечується конкретними виконавцями – людьми. Саме сприйняття людиною подій, явищ, фіксації цих явищ, інших людей і обумовило потребу етичного та філософського підходу до регулювання конкретних організаційних та економічних аспектів діяльності банків. На думку автора, розробка кодексів професійної етики дозволяє певним чином врівноважити

---

³³⁷ Головач В.В. Філософія аудиту та його сутність / В.В. Головач // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 1-2. – С. 48-61.

³³⁸ Салова Н. Професійна етика аудитора: фундаментальні принципи / Н. Салова // Аудитор України. – 2015. – № 6 (235). – С. 15-19.

дію таких законів діалектики як закон єдності й боротьби протилежностей, закон взаємного переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення заперечення.

Взаємодія та організація діяльності зовнішніх та внутрішніх аудиторів регламентована нормативними документами Національного банку України та незалежними професійними організаціями. Документи щодо регулювання банківського аудиту та його професійної етики згруповані у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Основні документи, що регулюють економічні та етичні аспекти банківського аудиту

Види аудиту	Найменування основних документів щодо організації та методики аудиту	Кодекси етики аудиторів
Незалежний аудит	<p>1. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22 квітня 1993 р. № 3125-ХІІ.</p> <p>2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 17.12.2000 р. №2121-ІІІ.</p> <p>3. Методичні рекомендації щодо взаємодії між інспекторами з банківського нагляду Національного банку України та зовнішніми аудитором банків: Постанова Правління НБУ від 29.04.2004 р. № 191.</p> <p>4. Положення про порядок подання банками до Національного банку України звіту аудитора за результатами перевірки фінансової звітності: Постанова Правління НБУ від 09.09.2003 р. № 389.</p> <p>5. Щодо проведення аудиторської перевірки річної фінансової звітності банків: Рішення НБУ Комітету з питань аудиту банків від 20.07.2009 р. № 13.</p> <p>6. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг – Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України.</p>	Кодекс етики професійних бухгалтерів
Внутрішній аудит	<p>1. Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України: Постанова Правління НБУ від 29.12. 2014 року № 867.</p> <p>2. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України: Постанова Правління НБУ від 10.05. 2016 року № 311.</p> <p>3. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (Стандарти): редакція 2017 року // Київ. – Інститут внутрішніх аудиторів України. – 2017</p>	Кодекс етики // Київ. – Інститут внутрішніх аудиторів України. - 2017

Джерело: складено автором

Ключові документи регламентують права, обов'язки зовнішніх та внутрішніх аудиторів, їх звітність та підзвітність. Міжнародні стандарти визначають підходи та спосіб мислення як аудиторів, так і користувачів результатами їхньої діяльності. Водночас, у процесі реалізації наведених положень завжди виникають як професійні, так і етичні конфлікти, непорозуміння тощо.

Врегулювання таких проблем уможлиблюється саме за допомогою кодексів професійної етики. Власне кажучи, положення кодексів сприяють запобіганню конфліктів між суб'єктами та об'єктами перевірки. Тому доцільно розглянути положення професійної етики незалежних та внутрішніх аудиторів з екстраполяцією на банківську діяльність.

На думку автора, серйозне виконання норм професійної етики сприятиме як виявленню, так і упередженню фактів шахрайства. Шахрайство в банку може мати місце як внаслідок навмисної (або за навмисної) участі керівництва та працівників, так і без участі персоналу кредитної установи. Випадки шахрайства, як свідчить практика перевірок, нерідко пов'язані із особистим збагаченням, або приховуванням збитків від здійснених операцій. Невідповідний обмін інформацією між вищими та нижчими рівнями управлінського персоналу банку, особливо, щодо наявних проблем, породжує середовище, яке сприяє шахрайській діяльності. Факти шахрайства можуть залишатися невиявленими, якщо інформація про невідповідну діяльність невчасно доводиться до відома керівництва відповідного рівня.

У Міжнародному стандарті аудиту № 240 «Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства та помилок під час аудиторської перевірки фінансових звітів» надаються рекомендації щодо відповідальності аудитора стосовно шахрайства. Принциповим положенням вказаного стандарту є те, що аудитор не може відповідати за факти шахрайства та помилки, а тільки сприяє їх запобіганню. Втім, дуже важливо щоб внутрішній аудитор виявив факти шахрайства раніше, ніж вони набудуть великих обсягів та незворотності наслідків. У цьому аспекті внутрішній аудитор має більші можливості, ніж зовнішній.

Етика (*лат. ethika, від грец. ethos – звичай*) – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток структуру, функції моралі,

її прояви у різноманітних сферах діяльності. Предметом етики є мораль як форма індивідуальної та суспільної свідомості, загальні закономірності її буття [339].

Кодекс (*лат. codex - книга*) – зведення правил у певній сфері, що може мати офіційно закріпленій характер, проте не завжди має юридичну силу.

Філософським, на думку автора, є визначення ділової етики, сформульоване І.Л. Герчиковою у праці «Деловая этика и регулирование международной коммерческой практики»: «Першим універсальним кодексом, що уособлював собою набір загальнолюдських цінностей, можна назвати зведення релігійних правил (зокрема, десять заповідей Старого Заповіту). Кодекс етики в бізнесі – це зведення моральних принципів, моральних норм і правил поведінки однієї особи або групи осіб, що визначає оцінку їхніх дій з погляду взаємовідносин з іншими суб'єктами бізнесу, відносин у колективі та суспільстві на основі дотримання моральних норм і принципів, які розділяються ними [340].

Досить ґрунтовно питання професійної та ділової етики досліджено у праці Г.Л. Чайки «Культура ділового спілкування менеджера», у якій пропонується узагальнення типів етичних кодексів [341]:

- кодекси, які регулюють документ з докладно розробленими правилами, включаючи санкції, передбачені у випадках порушення кодексу (наприклад, контракти);

- кодекси, які регулюють зобов'язання перед клієнтами, вкладниками, акціонерами, співробітниками тощо. Це соціальні кодекси;

- кодекси, які включають положення про цінності організації, її філософію та цілі (викладають основи корпоративної культури). Це кодекси корпоративні;

---

³³⁹ Тофтул М.Г. Етика : підручник для вузів. – 2-ге вид., випр., допов. – К. : Академія, 2011. – 437 с.

³⁴⁰ Герчикова І.Л. Деловая этика и регулирование международной коммерческой практики: учеб. пособие / И.Н. Герчикова. – М. : Консалтбанкир, 2002. – 574 с.

³⁴¹ Чайка Г.Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посібник. – К. : Знання, 2005. – 442 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua>.

- кодекси, які визначають міжособистісні стосунки в організації і погоджують інтереси працівників та організації, наприклад, угоди, які укладаються між організаціями та профспілкою. Це кодекси професійні.

Кодекси поведінки, етики забезпечують основу для правомірної поведінки відповідно до законів. Крім того, дотримання кодексів є давньою традицією більшості країн та вважається корисним доповненням до існуючих соціальних і правових інструментів.

Так, кодекси етики, якими послуговуються аудитори, зокрема банківські, засновані на фундаментальних міжнародних правових нормах. Практично всі українські банки мають власні кодекси корпоративної етики, в яких положення корелюються із вимогами кодексів етики аудиторів. Також ці кодекси корпоративної етики, кодекси етики аудиторів поєднують у собі елементи всіх типів кодексів, що наведені вище.

Основою етичних вимог незалежних аудиторів виступає Кодекс етики професійних бухгалтерів. Документ складається з передмови та трьох частин, що відповідно поділені на розділи та підрозділи. Для внутрішніх аудиторів, включаючи банківських, Інститутом внутрішніх аудиторів України запропонований Кодекс етики. Розглянемо сутність та характеристики положень наведених документів. Спільними для обох кодексів є принципи чесності, об'єктивності, конфіденційності та професійної компетентності.

Чесність виступає основою, на якій ґрунтується довіра до судження аудитора. Вона передбачає справедливість і правдивість. Чесність досягається дотриманням таких основних правил поведінки:

- завдання слід виконувати чесно, сумлінно та відповідально;
- необхідно діяти в межах правового поля, та розкривати інформацію, що передбачена відповідними законодавчо-нормативними актами;
- неприпустимо брати участь у незаконній діяльності чи діях, що дискредитують професію аудитора;
- доцільно поважати правила, етичні цілі організації та сприяти їх досягненню.

Об'єктивність невіддільна від чесності, оскільки аудитори роблять зважену оцінку всіх релевантних обставин та у своїх судженнях не схильні до неналежного впливу своїх власних інтересів чи інтересів інших осіб.

Чесність та об'єктивність сприяють розв'язанню етичних конфліктів, які виникають з багатьох причин, починаючи від порівняно тривіальної дилеми до крайніх випадків шахрайства до аналогічно незаконної діяльності. За наявності серйозних етичних проблем, зовнішні аудитори для вирішення цих конфліктів повинні дотримуватися політики, прийнятої в банку, що їх найняв. Працівники служби внутрішнього аудиту повинні прагнути, щоб у банку, якому вони працюють, було запроваджено політику, спрямовану на вирішення конфліктів.

Конфіденційність є законодавчо установленою вимогою до зовнішніх аудиторів. Кодекс етики професійних бухгалтерів визначає, що незалежні зовнішні аудитори зобов'язані дотримуватися конфіденційності інформації про справи банку-клієнта, яка ними була отримана під час надання професійних послуг. Обов'язок щодо збереження конфіденційності залишається в силі й після припинення договірних та ділових взаємин між незалежною аудиторською фірмою та банком. Внутрішні аудитори банку визнають право власності на інформацію, яку вони отримують у процесі виконання завдання, її значення і не розкривають інформацію, за винятком випадків, коли таке розкриття вимагається положеннями законодавчо-нормативних документів чи професійним обов'язком.

Професійна компетентність також є дотичною до принципу чесності, оскільки забороняє вдавати незалежним зовнішнім аудиторам наявність досвіду чи експертних знань, якими вони насправді не володіють. Кодекс етики професійних бухгалтерів поділяє професійну компетентність на такі дві фази [342]:

- 1) досягнення професійної компетентності;
- 2) підтримування професійної компетентності.

Кодекс етики для внутрішніх аудиторів зазначає, що вони повинні застосовувати ті знання, вміння та досвід, необхідні для надання послуг внутрішнього аудиту банку. Правила поведінки аналогічні до наведених для незалежних зовнішніх аудиторів.

---

³⁴² Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buchuchet.uabs.sumdu.edu.ua/ua/news/item/42-60>.

Оскільки діяльність незалежних зовнішніх аудиторів не обмежується одним банком та навіть і країною, то етичні правила для них є значно ширшими та охоплюють ще такі принципи: податкова практика; міжнародна діяльність; отримання інформації; незалежність [342].

Податкова практика передбачає надання аудитором послуг з оподаткування із правом сприяння якнайкращій позиції для вигоди клієнта за умови професійної компетенції, чесності, об'єктивності, законності.

Міжнародна діяльність вимагає однакового способу ведення справ у своїй країні та за кордоном.

Отримання інформації накладає на аудиторів наступні обмеження [342]:

- використання засобів, які завдають шкоди репутації аудиторів;
- перебільшені заяви про послуги, що їх вони можуть запропонувати, кваліфікацію, яку вони мають та досвід, якого набули;
- зневажливі відгуки про роботу інших аудиторів.

Незалежність є ключовим принципом етики аудиторів. Вона вимагає:

- незалежності думки, тобто такої спрямованості думок, яка уможливорює надання висновків без будь-якого впливу, що може ставити під загрозу професійне судження та чесні дії з об'єктивністю та професійним скептицизмом;

- незалежності поведінки – уникнення фактів та обставин, настільки суттєвих, що розсудлива та поінформована третя сторона, знаючи всю відповідну інформацію, у тому числі вжиті застережні заходи, обґрунтовано дійшла б висновку, що чесність, об'єктивність чи професійний скептицизм фірми або члена групи з надання впевненості перебувають під загрозою.

Таким чином, наведені положення обох кодексів свідчать, що саме правила професійної етики тлумачать практичні аспекти з точки зору саме філософії аудиту як вирішення об'єктивних протиріч цього виду діяльності.

Аудит банківського сектора має бути одним із ключових факторів у відновленні обсягів його діяльності у посткризовий період. Інтеграція України у світовий економічний простір, зокрема ЄС, вимагає від фінансово-кредитних установ забезпечення достовірної інформації та впевненості партнерів у перспективності їх діяльності відповідно до задекларованих ними стратегій розвитку.

Актуальною сьогодні є думка директора з технічної політики та досліджень АССА С. Прідді, що об'єктивність і справедливість аудиту зміцнює довіру та сприяє розвитку ефективних ринків. У зв'язку з фінансовою кризою й існуючими економічними умовами професії, аудиторам та заінтересованим особам доводиться долати значні труднощі. В усьому світі економіка підривається корпоративною корупцією, тому важливо переосмислити майбутнє аудиту, і, що дуже важливо, розуміння суспільством його ролі для економіки. Старший фахівець фінансового сектора представництва Світового банку в Україні А. Пригожина доповнює, що Україна не зможе подолати кризу, якщо не забезпечить більшої прозорості та не зміцнить власну конкурентоспроможність. Якість бухгалтерського обліку й аудиту виступають ключовими складовими прозорості та конкурентоспроможності. Транспарентність і прозорість – це перший крок до підвищення конкурентоспроможності. Наївно покладатися, що ринок в Україні підвищить попит на якісний аудит та якісну звітність, оскільки сам ринок приховує інформацію з метою бажання участі у перерозподілі державних або приватних ресурсів в умовах кризи [343]. Тобто, вирішення соціально-економічних проблем, на думку автора, є неможливим без мінімізації протиріч професійної етики та комерційного розрахунку. Саме розуміння фундаментальних філософських категорій, що дотичні до етики, в тому числі, й професійної дозволить знаходити шляхи виходу із кризи соціальних та економічних взаємовідносин суспільства.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що розвиток аудиту, вирішення протиріч неможливі без філософського аналізу та застосування правил професійної етики в аспекті основних законів діалектики. Тому підготовка фахівців економічного спрямування, зокрема банківської та фінансової сфери потребує обов'язкового вивчення правил професійної етики для уможливлення повноцінної трудової діяльності за обраною професією.

---

³⁴³ Прес-реліз «Роль аудиту имеет огромное значение для восстановления украинской экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs150.htm>.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Анісімов Вячеслав Валентинович	к.і.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.5.2
Бойко Анжела Іванівна	д.філос.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет	п.5.2
Вахлакова Вікторія Володимирівна	к.е.н., доцент, Донбаський державний технічний університет	п.1.5.1
Гернего Юлія Олександрівна	к.е.н., доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»	п.4.4
Загурська Світлана Миколаївна	к.ф.н., КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти»	п.3.1 <i>(в співавторстві)</i>
Загурський Олег Миколайович	д.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів та природокористування України	п.3.1 <i>(в співавторстві)</i>
Ігнатенко Тетяна Сергіївна	аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.1 <i>(в співавторстві)</i>
Ільїн Володимир Васильович	д.філос.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка	п.1.2
Іщенко Микола Павлович	д.філос.н., професор Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького	наукове редагування Розділу 4, п.4.1, п.4.5 <i>(в співавторстві)</i>
Іщенко Олег Миколайович	к.політ.н., доцент, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького	п.4.2

Клименко Світлана Олександрівна	к.е.н., доцент, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти	п.5.4
Кожем'якіна Оксана Миколаївна	к.філос.н., доцент, Черкаський державний технологічний університет	п.3.2
Колодій Світлана Кузьмівна	аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.2 <i>(в співавторстві)</i>
Колодій Сергій Юрійович	д.е.н., професор, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.2 <i>(в співавторстві)</i>
Кравченко Алла Анатоліївна	д.філос.н., доцент, Київський національний торгівельно- економічний університет	п.5.1
Кравченко Ірина Семенівна	д.е.н., професор, ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.4.1 <i>(в співавторстві)</i>
Мальцева Ольга Володимирівна	к.філос.н., доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»	п.5.3
Пантелєєва Наталія Миколаївна	д.е.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	Передмова, п.2.1, загальне наукове редагування
Пантелєєва Ксенія Олександрівна	аспірант, ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.2.2, 2.3
Пашенко Юлія Павлівна	аспірант, Харківський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.1
Пустовійт Роберт Фрідріхович	д.е.н., професор, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.1.3

Руденко Іван Іванович	к.філос.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.4.5 <i>(в співавторстві)</i>
Ситник Оксана Юріївна	к.е.н., Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету	п.3.3
Смутчак Зінаїда Василівна	к.е.н., доцент, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету	п.5.5
Станкевич Юлія Юріївна	к.е.н., доцент, Одеська державна академія будівництва та архітектури	п.4.3
Чепелюк Ганна Миколаївна	к.е.н., доцент, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи»	п.3.4

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ,
УПРАВЛІННЯ ТА ОСВІТИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО
СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія

Підписано до друку 20.08.2017 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 28,75
Наклад 300 прим.

Видавець: Чабаненко Ю.А.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
Серія ДК № 1898 від 11.08.2004 р.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел: (0472) 56-46-66, 093-788-99-99

Друк ФОП Чабаненко Ю.А.
Україна, м. Черкаси, вул. О. Дашковича, 39
Тел.: 8(0472) 56-46-66
E-mail: office@2upost.com